

Sprog i Norden

Titel: Behöver Sverige en nationell språkpolitik?
Forfatter: Ulf Teleman og Margareta Westman
Kilde: Sprog i Norden, 1997, s. 5-22
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Behöver Sverige en nationell språkpolitik?

Av Ulf Teleman och Margareta Westman

Nationalspråkens villkor håller på att ändras i en värld av europeisk och global integrering. Det är ingen orimlig följd av att själva nationalstaten som idé och företeelse håller på att omprövas och omdanas. Vårt land utgör inget undantag och inte heller vårt språk.

Detta har lett oss till frågan om det inte nu är dags att vi i Sverige borde börja driva en mer offensiv linje för att formulera mål och diskutera medel för en samhällslik språkpolitik. I den svenska kulturdebatten och kulturpolitiken har svenska språket varit praktiskt taget osynligt, till exempel i den stora kulturutredningen 1996; man har fattat betydelsefulla utbildningsbeslut utan explicit diskussion av de involverade språkpolitiska perspektiven. Svenska språket har hittills så länge varit så självklart i Sverige att man inte har tyckt sig behöva diskutera dess position.

Frågan är alltså om inte staten bör formulera ett särskilt åtagande när det gäller språket och dess villkor. Liksom man gör konsekvensbeskrivningar i fråga om miljön och om jämlikheten när det gäller klass och kön för olika beslut, borde man kanske göra beskrivningar av de språkliga konsekvenserna av formulerade målsättningar på olika områden.

Den osäkerhet vi känner inför frågan om en nationell språkpolitik är helt klart något vi delar med politikerna själva, inte bara i Sverige utan i många europeiska länder. En trevande diskussion har börjat också för de stora språken som tyska och franska, men det är ingen tvekan om att problemen är annorlunda och större för nationalspråken i de mindre staterna: de nordiska länderna, Grekland, Portugal, Nederländerna.

Svenskans ställning i Sverige

Efter tusen år av uppodling är svenska språkets ställning i Sverige stark: Vi har ett sammanhållet territorium där svenskan är oomstritt huvudspråk, även om det finns två gamla språkminoriteter, kanske 25 000 finsktalande i Tornedalen och omkring 9 000 samisktalande mot ca 8 miljoner svensktalande. Även för invandrarna är svenska det språk som används i kommunikation mellan olika grupper och mellan invandrare och infödda. Därtill finns utanför Sverige den svenskspråkiga minoriteten i Finland, de cirka 300 000 finlandssvenskarna som kulturellt och litterärt har haft stor betydelse för svenska språkets utveckling.

Den svenska språkgemenskapen har en lång historia som ger basen för språklig identitet. Vi har ett standardiserat skriftspråk med ordböcker och beskriven grammatik och en väldokumenterad språkhistoria. Läskunnigheten är hög både bland skolungdomar och bland vuxna svenskar enligt internationella undersökningar; vi läser böcker och framför allt tidningar.

Det finns en omfattande och levande skönlitteratur på svenska, med dikter, dramatik, romaner, noveller. Men också andra än yrkesförfattare skriver. På senare år har det blivit allt vanligare med författarverkstäder eller skivarestugor, verksamheter dit människor med olika bakgrund söker sig för att få ägna sig åt att skriva skönlitterärt. Många skriver regelbundet i sitt arbete, men också för lustskrivande finns alltså ett stort intresse.

Den språksituation som råder för svenskspråkiga i Sverige för närvarande kan sammanfattas så här. Vi lever alla i olika sfärer, en privatsfär som rör hemmet och det vardagliga arbetslivet. Dessutom deltar vi i eller får del av olika offentliga verksamheter, den svenska samhällssfären, det mesta förmedlat genom massmedierna, radio, tv och tidningar. För det tredje nås vi i högre eller lägre grad av impulser och information från världen utanför, den globala sfären, också det förmedlat av massmedierna. (Figur 1.)

Figur 1. Språkbrukssfärer

PRIVATSFÄR	SAMHÄLLSSFÄR	GLOBAL SFÄR
hem	skola, utbildning	
sjukvård	M sjukvård	M medicin
	E teknik	E teknik
	D forskning	D vetenskap
umgänge	I offentliga angelägenheter	I internationell politik
fritid	E kulturliv	E kulturindustri
arbetsplats	R näringsliv	R kommersiell verksamhet
närspråk	standardspråk	
<hr/>		
svenska		engelska

I alla de tre sfärerna är någon form av språk det fundamentala kommunikationsmedlet. Även om vi betraktar svenskan som ett i någon mening enhetligt språk, vet alla att det finns varianter, att svenskan till vardags kan låta ganska olika. Barn som växer upp tillägnar sig normalt omgivningens vardagsspråk, som i figuren kallas närspråk. Det finns alltså olika varianter av svenskt närspråk. Men i och med att man börjar skolan och lär sig läsa och skriva kommer man i kontakt med standardspråket, den form av svenska som hör samhällssfären till, framför allt i skrift men också i tal, åtminstone som en riktpunkt. Därtill lär vi oss tidigt att man i kontakt med världen utanför Norden måste använda andra språk.

Någon form av standardsvenska används än så länge på alla områden i vårt samhällsliv, inom skola och utbildning, teknik och vetenskap, politik och administration, näringsliv, kultur och underhållning. Kommer den ställningen att undergrävas?

I samband med europeisering och globalisering kan man konstatera en fortgående domänförlust för svenskan till framför allt engelskan av den språkliga kommunikationen på vissa områden: ekonomi (företagsledning i multinationella företag, handel), vetenskap (teknologi, naturvetenskap, medicin men också i stigande grad samhällsvetenskaper och, om än i mindre

grad, humaniora), populärkultur (musik, TV), politik och administration. Detta har i sin tur börjat bädda för framväxten av en mer eller mindre tvåspråkig europeisk elit, något som man nog får räkna med redan i ett rätt snävt tidsperspektiv.

Det finns nu en klar tendens att mittkolumnen i figur 1 utarmas eller kommer i kläm. Å ena sidan sker detta genom en generell försvagning av den samhälleliga sfären, t.ex. genom att somlig politisk kommunikation reduceras till prat och underhållning eller personaliseras genom att grundläggande motsättningar framstår som olika massmedialt lanserade individers tycke och smak. Å andra sidan sker en fortskridande specialisering och internationalisering av andra delar av den samhälleliga kommunikationen inom vetenskap, näringsliv och politik.

Antag t.ex. att naturvetenskaperna, inklusive de medicinska vetenskaperna, blir enspråkigt engelska, att man alltså inte kan utöva dem på svenska. Vad har det för konsekvenser för nationell miljödebatt och miljöpolitik om inte experterna kan delta? Vad betyder det för sjukvården om den skils från den medicinska vetenskapen av en språklig järnridå? Kan det finnas någon vettig demokratisk debatt, planering och politik om vård och miljö i så fall?

För ungdomsskolan gäller att om engelska skulle bli det normala undervisningsspråket på svenska skolor kan det få mycket djupgående verkningar på det svenska samhället. (För närvarande bedrivs i rätt stor utsträckning undervisning på engelska vid många gymnasieskolor i Sverige, jfr Hyltenstam 1996) Och det har att göra med vad undervisning egentligen innebär. I skolan får man kunskap om fakta, tankar och teorier på många områden, men samtidigt lär man sig också **hur** man talar om saker och ting, vad den ena eller andra företeelsen kallas.

Vilka är riskerna med att införa ett främmande språk som allmänt undervisningsspråk i Sverige?

1. Ungdomarna kommer i framtiden inte att utan problem kunna tala på svenska om det svenska samhällslivet, de kommer att få svårt att finna svenska ord för företeelser inom politik, ekonomi, kultur, historia, natur och miljö osv.

2. Den engelska som normalt utbildade svenska lärare behärskar kommer att under överskådlig tid vara mindre nyanserad och säker än vad deras svenska språkbehandling är. Vi svenskar inbillar oss gärna att vi kan engelska, men de allra flesta av oss gör inte det tillräckligt bra för att förstå nyanserade resonemang i detalj och ännu mindre för att uttrycka sådana. Risken finns att vi vänjer oss vid ett approximativt förhållningssätt till olika ståndpunkter. Man fattar på ett ungefär och tvingas i många lägen att säga det man kan, inte det man verkligen menar. Man blir helt enkelt lite dummare. Detta gäller naturligtvis också för lärare. Och hur blir begreppsbildningen hos eleverna då?
3. Det kan bli en språklig uppdelning av gymnasieprogrammen på så vis att mer praktiska utbildningar sker på svenska och mer teoretiska sker på engelska. En annan tänkbar uppdelning kan ske mellan starkt motiverade elever (och föräldrar) och de andra. I båda fallen kan resultatet bli mycket skarpare klyftor mellan olika befolkningsgrupper än vi redan har.
4. Elever med dålig språkbegåvning presterar sämre i det ämne där de undervisas på ett främmande språk. Mister vi härigenom i onödan t.ex. goda tekniker på mellannivå?
5. Så småningom kommer läroböcker för gymnasiet inte att ges ut på svenska. I så fall har svenska språket förlorat ett verkligt väsentligt användningsområde.
6. För den enskilda eleven kan uppdelningen i ett kunskapspråk (engelska) och ett vardagsspråk (svenska) på längre sikt leda till att avståndet mellan rationellt tänkande och mänskligt kännande blir längre och svårare att överbrygga i hans eller hennes framtida verksamhet.

Om vi låter prestigetänkande och framgångsdrömmar styra skolpolitiken kan vi utan att egentligen vara medvetna om vad som har hänt plötsligt stå där i en situation som liknar den i flera gamla kolonier. I Botswana t.ex. har man sedan några decennier undervisat på landets talspråk, setswana, under de första åren på lågstadiet och därefter gått över till engelska som undervisningsspråk. Men under påverkan från föräldrarna har

regeringen nu beslutat att införa engelska som undervisnings-
språk från årskurs två, trots protester från de flesta lärarna som
anser att det inte kan fungera (Janson 1996).

I förlängningen av en sådan utveckling kan man föreställa
sig att svenskan blir degraderad till ett hemmaspråk och att
böcker och tidningar som utges på svenska blir av enklare slag,
medan kvalificerade texter trycks på något storspråk. Man kan
spekulera i om en sådan förskjutning kommer att drabba den i
ett internationellt perspektiv höga läskunnigheten i Sverige.

Det vi förordar är naturligtvis inte att man ska upphöra med
att undervisa på engelska i ungdomsskolor. Men det måste
göras så att elevernas förmåga att använda svenska på alla
områden inte blir eftersatt utan får maximalt goda omständig-
heter att utvecklas. Hela verksamheten bör utvärderas kontinu-
erligt, även med hänsyn till läromedel och till elevernas språk-
utveckling i svenska. Det vore en rimlig uppgift för Skolverket:
här handlar det om en genuint nationell fråga.

Att bevara och stärka svenskan

Det finns två skäl till att svenskan ska bibehållas som ett full-
fjädrat språk på det territorium där den nu används. Det ena
argumentet kan vi kalla demokratiargumentet, det andra effek-
tivitetsargumentet.

Demokratiargumentet utgår dels från det tills vidare oargu-
menterade postulatet att vi vill behålla svenskan som moders-
mål (hemspråk) för våra barn och deras barn framöver, dels
från insikten om att det tar århundraden att uppnå en total två-
språkighet gällande alla områden och alla delar av befolkning-
en – om nu detta någonsin är möjligt. Att ge upp svenskan som
språk för all samhällelig kommunikation eller för delar därav
till förmån för ett eller flera främmande storspråk innebär där-
för att vi tvingas acceptera att de flesta medborgare av språkli-
ga skäl under mycket lång tid har en reducerad förmåga som
deltagare i denna kommunikation.

En dansk debattör har sagt att demokrati för danskarnas del
inte är möjlig i EU förrän alla danskar kan läsa Financial
Times. Det kan vara mycket att säga om denna prognos och
dess formulering, men de flesta håller nog med om att en

demokrati förutsätter en gemensam utomparlamentarisk offentlighet på ett språk som alla begriper.

Vi talar om demokratiargument eftersom vi vet att tvåspråkighet på väg mot det tillstånd som den danske debattören nämner kommer att vara mycket ojämnt fördelad. Fullständig behärskning av två språk som låt oss säga svenska och engelska för alla svenskar tar det mycket lång tid att uppnå. Under mellantiden blir här som på andra håll kunskaper i storspråket en knapp kulturvara som framför allt eliten och dess barn tillgodogör sig. Vad vi har att se fram emot är alltså med all säkerhet inte ett språkligt tvåtredjedelssamhälle utan snarare ett språkligt fjärdedelssamhälle där tre fjärdedelar av befolkningen är mer eller mindre utestängd från politiken av språkliga skäl. Det är nog rätt få som tycker att en sådan situation är något att stå efter.

Det andra argumentet, alltså effektivitetsargumentet, är lite mera komplicerat. Resonemanget är följande. Kulturer hålls ihop av språk. Inte minst i dagens genomkommersialiserade värld hotas kulturerna av likriktning om inte språkliga gränshinder bromsar och ger en viss tid för eftertanke. Argumentet utgår också ifrån att olika kulturer är kreativa på olika sätt och att denna pluralism är en viktig motor för utvecklingen i vår värld. (Argumentet liknar skälen för biologisk mångfald.) Vi tror att detta är en riktig tanke utan att nödvändigtvis förskriva oss till en språklig relativism, som innebär att det är språket som helt och hållet styr vår världsuppfattning. Det som ger kulturerna självkänsla och rikedom är att de språk som bär upp dem är samhällseliga språk, att de bär upp offentligheter. Det finns gott om exempel på att språk som bara är talspråk och hemspråk inte kan definiera och hålla ihop en kraftfull kultur.

På vägen mot ett enat Europa där ett eller flera främmande språk dominerar i politiken och det offentliga samtalet skulle vi som demokratiska aktörer få klara oss med ett språk som endast få av oss fullständigt behärskar. Vi kommer att märka att vi inte är tillräckligt skarpsinniga, kreativa eller roliga på detta språk som ändå blir vår andes stämma i världen på de arenor där sådana ekonomiska och politiska beslut tas som tidigare togs på svenska i Sverige.

Men ett bevarande av de nationella språken och deras kulturer är bara hälften av effektivitetsargumentet. För maximal effektivitet och kreativitet är det nödvändigt med många och goda budbärare mellan kulturerna. Eller i klartext: lika viktigt som det är att nationalitetsspråken fortsatt stärks, lika viktigt är det att varje land disponerar över en hög grad av färdighet i främmande språk. Ty i sista hand är det impulserna mellan kulturerna som ger maximalt utbyte. Detta är emellertid något annat än att likrikta hela världsdelens offentlighet. Gör vi det, försvinner mångfalden, de kvalificerade alternativen som kan påverka och stimulera varandra. Om de olika språken inte längre är bärare av olika offentligheter är fältet fritt för kommersialisering och likriktning av politik, ekonomi och (språkbunden) kultur.

Detta – här skissartade – resonemang leder alltså fram till att vi bör göra allt för att bevara och stärka svenskan som offentligt språk, samtidigt som vi också bör göra allt för att öka flerspråkigheten i befolkningen.

Vi tror också att inte bara flerspråkigheten utan också översättarkompetensen mellan olika språk måste stärkas. Detta är inte detsamma som att uppställa fullständig flerkommunikativ kompetens som mål. Inte minst för småspråkens del är den kontrastiva kunskapen viktig: översättningsförmåga gör det möjligt att hålla isär de involverade språken. Endast den som är medveten om de olika språkens rikedomar och särart är skyddad mot den typ av interferens som alltid skadar den svagare.

Ett intressant diskussionsämne är om Sverige ska satsa på ett starkt lingua franca – dvs. engelskan – som det övergripande språket för internationell kommunikation eller om man i stället ska verka för en mer pluralistisk modell som innefattar dels de traditionella stora främmande språken som tyska, franska och spanska, ryska men också de andra invandrarspråken, vare sig de är europeiska eller ej. Det kulturella effektivitetsargumentet talar entydigt för den senare modellen, som också relativt sett stärker svenskan gentemot engelskan. Men vill man ha en samlad politisk offentlighet för t.ex. EU, verkar det rimligare att gå in för fortsatt stöd åt angloamerikanskan som nog blir svår att ersätta som språk för övernationell kommunikation.

Frågan om svensk politik visavi olika främmande språk, t.ex. i skolan, är en utomordentligt viktig fråga som vi dock här lämnar därhän.

Språkplanering och språkpolitik

Man kan se språkpolitik som en speciell form av språkplanering. Vad språkplanering är finns det många bud på, men vanligen brukar man säga att det är fråga om ett mer eller mindre systematiskt, principanknutet, långsiktigt arbete med att lösa språkliga problem på olika nivåer i samhället. Det är naturligtvis långt ifrån klart vad man kan avse med «språkliga problem», men vi menar att Cooper i sin standardhandbok om språkplanering (Cooper 1989, s. 119-120) har rätt när han understryker att problemen formuleras utifrån: intressena bakom språkplaneringen är inte språkliga utan har att göra med politisk makt, ekonomisk funktionalism etc. Dvs. det är vissa politiska mål man vill uppnå genom språkplanering. Det är inte språket eller språkbruket i sig som är målet.

Språkplaneringen brukar delas upp i två delar: statusplanering, som handlar om språkets funktionsdomäner, och korpusplanering – ett konstigt namn som dock har etablerat sig – som liknar det vi här i Norden kallar språkvård, sprogrøgt etc. och som omfattar sådant som (a) skrift och stavning, (b) standardisering (av språket, särskilt skriftspråket, inom ett visst territorium), (c) modernisering, t.ex. så att ordförrådet svarar mot det moderna samhällets kommunikationsbehov (Cooper 1989, s.125).

Språkpolitik är den form av språkplanering som bedrivs med politiska medel, i sista hand och framför allt genom beslut av regering och riksdag men också på andra nivåer, t.ex. i regelverk och praxis inom statliga myndigheter, som en följd av politiska beslut.

Språkpolitik innebär ofta en reglering av förhållandet mellan två eller flera språk inom ett område som i vissa hänseenden är självstyrande (EU, nuvarande nationer, regioner, kommuner). Själva begreppet språkplanering har kommit att förknippas i första hand med språkförhållandena i befriade länder i tredje världen. Vanligen brukar språkpolitik gälla förhållandet

mellan ett majoritetsspråk och olika slag av minoritetsspråk eller ett gammalt kolonialspråk och ett eller flera inhemska språk i en f.d. koloni. Men det kan också handla om förhållandet mellan varianterna av ett språk, t.ex. standardspråk och dialekter. Ytterligare en möjlighet är förhållandet mellan det nationella språket och främmande språk. Språkpolitik i Sverige skulle alltså handla om t.ex. de inhemska och de invandrade minoriteternas språk i förhållande till svenskan, om svenskan i förhållande till de övriga nordiska språken (jfr t.ex. den nordiska språkkonventionen från 1987), och om svenskan i förhållande till andra nationalstaters språk eller till internationella hjälpspråk av typ esperanto eller latin eller till internationellt domineranta språk, oavsett deras status som nationella språk, såsom svenskan i förhållande till engelskan.

Språkpolitik handlar alltså nästan alltid om maktförhållandet mellan olika språk eller språkvarianter inom ett visst område. Ofta tänker vi då i termer av att skydda eller främja ett språk eller dess brukare. I första hand gäller det medborgarnas rätt och/eller skyldighet att använda det ena eller andra språket i olika sammanhang (domäner), framför allt inom olika slag av offentlighet. (Språket i hemmen är däremot medborgarnas privatsak. Det varken kan eller bör omfattas av språkpolitik.)

Man kan också sätta språket som sådant i fokus: det är då kanske det ena språket som ska stärkas gentemot det andra så att det inte förlorar domäner eller brukare. I båda dessa fall handlar det om språkpolitik som rör språkets användning inom olika funktionsdomäner, dvs. statusplanering. Men den andra sidan av saken är förstås korpusplaneringen: det skyddade språket måste kunna skrivas, det måste vara standardiserat och standarden måste bevakas och utvecklas i takt med samhällets utveckling.

Olika sorters språkpolitik

För att få ett begrepp om vad språkpolitik är kan vi inte bara erinra oss distinktionen mellan korpus- och statusplanering utan också ta hjälp av några andra distinktioner: explicit och implicit språkpolitik, *ska-/bör*-regler, mål och implementering.

(a) Man kan tala om implicit (omedveten, underförstådd) och explicit (kodifierad) politik. Den implicita språkpolitiken handlar inte öppet om språk utan om andra förhållanden men reglerar eller påverkar dessa på ett sätt som får konsekvenser för språket. Besluten tas utan att man öppet diskuterar den språkliga aspekten, och själva besluten nämner inte språkliga mål eller innehåller några försök att säkra dem. Implicit språkpolitik har det bedrivits mycket i Sverige, men den explicita språkpolitiken för svenska språket är nästan ickeexisterande. (Typiskt är att man i den politiska debatten talar rätt mycket om identitet men inte så mycket om språk. Eller man försöker som hastigast visa att identitet inte förutsätter språk och därför kan lämnas ur räkningen. Identiteten som svensk är inte avhängig av ett offentligt svenskt standardspråk, menar man. Härför räcker det med svenska som hemspråk eller – om t.o.m. detta dör ut – med köttbullar och midsommarfirande.

(b) Den tydligaste formen för språkpolitik är den som leder till antagandet av en lag. Man kan då skilja mellan lagar och förordningar som anger vad som *ska* och *inte får* göras och lagar och förordningar som anger vad som *bör* göras. I det senare fallet leder den nationella språkpolitiken snarast till vad man skulle kunna kalla ett nationellt språkprogram eller en nationell språkpolicy.

När språkpolitiken innebär beslut på olika nivåer om vad som *skall* göras har också den beslutande nivån kontroll- och sanktionsmöjligheter att sätta in (fängelse, ekonomiska straff, förlust av tjänst etc.). Det kan här vara intressant att skilja mellan språkbestämmelser som gäller alla medborgare och språkbestämmelser som gäller inom den politiska och administrativa apparaten, dvs. bestämmelser som reglerar myndigheternas eget språkbruk, språkbruksregler för de offentligt anställda.

Om riksdagen eller en myndighet tar beslut om vad som *bör* göras, dvs. beslutar om ett språkprogram är läget lite annorlunda. Beslut av denna typ kan sägas ange en målsättning som ger ramen för kommande beslut som kan få språkpolitiska konsekvenser, ett åtagande att inte handla i strid med programmets mål. Förutsatt att språkprogrammet tillkommit i en hederlig demokratisk miljö *ska* t.ex. framtida utbildningsbeslut inte

strida mot språkprogrammet. Trots att inga sanktioner är knutna till programmet kan det ändå fungera utåt, dvs. för medborgare och organisationer som inte tillhör den samhällseliga apparaten. Dels uttrycker *bör*-beslutet en norm eller normalitet och kan därmed vara en faktor i stabilisering eller förändring av människors attityder. (Det har för övrigt sagts att också *skall*-beslut framför allt har betydelse för människors attityd till språk men inte i sig påverkar deras språkbruk.) Dels kan det finnas instrument som stimulerar till realisering av programmet, framför allt möjligheter till att med offentliga medel belöna och ekonomiskt stödja sådant som leder till uppnåendet av målen.

(c) Man kan tänka sig flera nivåer eller steg i språkpolitiken liksom i annan politik. Överst står ett mål eller principprogram, ett *bör*-mål. På nästa nivå, där implementeringen sker, fattas förpliktande beslut som reglerar språkbruk och språkundervisning etc. i olika sammanhang. På nästa nivå konkretiseras reglerna vidare i än mer specifika förordningar. Preciseringen sker olika för olika områden inom den samhällseliga verksamheten. De är ofta också knutna till myndigheter med särskilt ansvar inom dessa områden: det översta målet får som konsekvens målen på nivå två osv.

En språkpolitik fungerar säkert dåligt om den byggs på sanktioner och polisiär kontroll. Kärnan i den måste i stället vara dels att medborgarna känner behov av det som målsättningen formulerar, dels därefter att samhället ger möjligheter för medborgarna att handla i samsvar med sina värderingar. Om det t.ex. gäller att stödja ett minoritetsspråk är den viktiga uppgiften att visa att det är värdefullt för hela samhället att det finns folk som talar och skriver detta språk (så att både majoritetsspråkbrukarna och minoritetsspråkbrukarna blir övertygade) och att ge möjligheter att utveckla språket och språkkunskan för tillräckligt många i befolkningen. Medborgarna måste bli medvetna om problemet, de måste ha någorlunda tydliga föreställningar om vad som är bra. Först därefter kan språkpolitiken realiseras i konkreta beslut vilka uppfattas som legitima.

Genomföringen sker som sagts ofta i flera steg. Man kan

ställa emot varandra påverkan genom regler och påverkan genom exempel. Reglerna förs t.ex. ut i handböcker och genom skolundervisningen. Men mycket ofta sker den avgörande påverkan inte genom regler utan genom kanoniska texter. För språkplaneringen gäller det alltså att respekteras av den elit som skriver socialt och innehållsligt inflytelserika texter. Ett svenskt exempel är Selma Lagerlöfs Nils Holgersson, där avskaffandet av verbens pluralformer i replikerna var resultatet av påverkan från radikala språkvetare. Det var en lärobok i geografi som lästes av generationer av skolbarn. Därigenom påverkades deras hållning i fråga om vad som var korrekt och bra svenska.

Innan vi går vidare och diskuterar språkpolitiska handlingsmöjligheter ska det understrykas att det här bidraget gäller förhållandet mellan det svenska standardspråket och de mäktiga språken, framför allt engelska. Vi bortser alltså från många andra språkpolitiska problem. Vår artikel behandlar sålunda inte korpusplaneringen (standardiseringen) av det föränderliga svenska språket. Den diskuterar inte heller frågor rörande minoritetsspråken i Sverige (samiska, romani, tornedalsfinska och de olika invandrarspråken eller teckenspråk). För det tredje bortser vi också från den del av språkpolitiken som vetter mot de övriga nordiska språken. Därmed inte sagt att dessa frågor skulle sakna samband med en språkpolitik som gäller statusplanering av svenskan gentemot de stora främmande språken.

Självklart finns det en tydlig koppling mellan status- och korpusplanering. Även om svenskan i dag är ett genomstandariserat, fullt modernt språk med lång skriftspråklig tradition finns här ett behov av löpande arbete och upplysning för att språket skall fungera allsidigt och väl i en föränderlig offentlighet. Vi får inte heller glömma att det alltid finns ett dialektiskt förhållande mellan språket som potential och dess bruk. Förhållandet mellan majoritetsspråk och minoritetsspråk kan vara intressant: det är fortfarande en öppen fråga om det i Sverige dominerande språket svenska vid tryck utifrån försvagas av konkurrensen med livaktiga och statligt erkända minoritetsspråk inom sitt territorium eller om en välfungerande mångspråkighet inom nationen kanske rentav är en styrka. Också

den tredje här utelämnade aspekten kan vara relevant, eftersom en vidmakthållen eller utvidgad internordisk kommunikation i vissa avseenden kan innebära en extra användningsdomän för de nordiska nationella språken utan att deras giltighet i övrigt reduceras.

För att summera: Vårt ämne är att diskutera behov och möjligheter av en explicit språkpolitik till stöd för svenskan gentemot de stora främmande språken, främst engelskan. Frågan är om vi kan formulera generella mål som kan vara vägledande i politiken på de områden där beslut berör språkbruket och dess villkor.

Fullfjädrad svenska

Vi vill föreslå följande två grundprinciper som vägledande för svensk språkpolitik i Sverige (och i det europeiska samarbetet). Vi vill också föreslå att det görs språkliga konsekvensutredningar i samband med förberedandet av alla politiska beslut som kan förväntas påverka svenska språkets villkor samt att det två grundprinciperna blir vägledande för beslut och myndighetspraxis på skilda samhälleliga områden.

Det två grundläggande målen är följande

- a) Svenska ska vara ett komplett språk i Sverige.
- b) Svenska ska fortsatt vara det samhällsbärande språket utan inskränkningar i Sverige samt ett officiellt språk i EU.

Målet att svenskan vad som än händer ska vara ett *komplett språk* innebär att det skall vara ett språk som kan användas på offentlighetens alla domäner. Det innebär t.ex. – för att ta ett utsatt område – att svenskan också framöver ska vara ett språk fullt utrustat för att tala om naturvetenskap. Konkret innebär detta att språkpolitiken går ut på att svenskspråkiga specialister i naturvetenskaperna, teknologin och medicinen ska kunna tala och skriva om sina fält på svenska *utan att trivialisera ämnets innehåll*.

Målet är att språket inte ska vara ett hinder för människor med lägre utbildning att skaffa sig information på olika områden. Å andra sidan ska språket inte heller vara ett hinder för experter att delta i den nationella debatten där deras kunskaper är väsentliga.

På motsvarande sätt preciseras kravet på svenskan som det samhällsbärande språket utan inskränkningar i Sverige. Vad kravet innebär bör preciseras för olika användningsområden med hänsyn till tal och skrift, i utbildningen, i regeringens och riksdagens arbete, inom myndigheterna och mellan myndigheterna och medborgarna, i rättsväsendet. Inte minst i förhållande till den europeiska unionen gäller det att ha en klar språkpolitisk linje. Bismarck bestämde på sin tid att tyskan skulle vara det politiska språket i Berlin, och principen lär ha upprätthållits av alla ambassader utom USA:s. Så långt vågar vi kanske inte gå i Stockholm? Detta mål innebär också att svenskans roll som symbolisk nationell tillgång beaktas.

Kravet att ett språk ska vara samhällsbärande i ett samhälle där många individer har andra språk till modersmål, det kravet måste kombineras med möjligheter för alla samhällsmedborgare att lära sig detta språk. Det i sin tur hänger ihop med demokratins krav, möjligheten att delta i de gemensamma angelägenheterna.

Den andra sidan av detta krav är att alla människor, men i synnerhet de som har det samhällsbärande språket som modersmål, måste acceptera större variation i behandlingen av samhällsspråket, alltså inte bara inrikes regional variation i tal utan också sådan variation som har sin grund i att människor som bor och arbetar i Sverige har andra språk som första språk och talar bruten svenska. Generositet och respekt måste visas dessa språkbrukare, inte bara genom goda utbildningsmöjligheter i svenska utan också genom säkring av tolk- och översättarfaciliteter, dubbelskyltning i trakter med stora minoriteter etc.

De två grundläggande målen kommer att innebära konsekvensbeslut på många områden och nivåer. Låt oss illustrera vilken typ av frågor som måste besvaras inom några olika samhällssektorer där det kan bli aktuellt att ta ställning på kortare eller längre sikt:

Grundskola och gymnasium: Behövs det regler som säkrar undervisning på svenska i alla ämnen? Hur ska vi ställa oss till att allt större delar av undervisningen på gymnasiet ges

på engelska? Bör alla lärare ha full svenskspråkig kompetens? (Att detta gäller svensklärare verkar självklart – men det är inte säkrat i dag.)

Universitets- och högskoleutbildning: Behöver vi regler för språkval vid kurser, läroböcker, tentamina i grundutbildning och forskarutbildning? Ska svensk språkförmåga vara säkrad i examina för t.ex. läkare, jurister, ingenjörer? För vilka lärare ska det krävas att de har full svenskspråkig kompetens?

Vården: Bör det krävas att anställda i vården som möter vårdsökande med svenska som modersmål har fullständig svenskspråkig kompetens? (Många gamla och sjuka har andra modersmål, ett problem som måste lösas för sig.)

Medier och bokförlag: Ska seriös information på svenska garanteras? Minimikvoter för svenskspråkiga program i radio och tv och för svenskspråkig bokutgivning?

Varumarknaden: Ska svenskspråkiga varudeklarationer och bruksanvisningar krävas? Ska förmåga att hantera svenskt alfabet vara ett krav på programvara som marknadsförs i Sverige?

Arbetslivet: Ska patent finnas avfattade på svenska? Ska bruksanvisningar och säkerhetsföreskrifter i Sverige vara på svenska? Ska arbetskraft från andra EU-länder antingen dokumentera svensk språkbehärskning upp till en viss nivå eller obligatoriskt delta i utbildning i svenska?

Offentlig miljö: Bör skyltspråket vara svenska (även om det också kan finnas skyltar på engelska eller på regionala minoritetsspråk)?

Språkservice: Ska utbildning av översättare och tolkar byggas ut för att säkra svenskan som samhälleligt språk i Sverige och i EU? Ska tolk- och översättningsfaciliteter ställas

till förfogande vid statligt finansierade arrangemang så att man kan delta utan full kompetens i engelska?

Språkvård och språkplanering: Bör Svenska språknämnden bli ett helstatligt organ med de nuvarande uppgifterna men också med uppdraget att följa utvecklingen av det svenska språkets villkor och vara statens expertorgan i språkpolitiska frågor?

Språkpolitikens möjligheter och risker

Svenska språknämnden anses av många ha en alltför liberal hållning i språkriktighetsfrågor. Nämnden kan också sägas ha varit liberal i den meningen att man länge varit skeptisk till statliga ingrepp i språkplaneringen. Tanken har varit att upplysning är bättre än bestämmelser, att nämnden bör stå för professionell information om de tillgängliga alternativen varefter den enskilde ska välja på eget ansvar. Nämnden har alltså upplyst snarare än föreskrivit. Språkvårdarna har kanske dessutom haft en tendens att sitta och vänta tills någon frågar snarare än att göra egna utspel.

Språkpolitiskt råder det ännu i vårt land idylliska förhållanden. I en dansk undersökning frågade man efter om danskarna var nöjda med sitt språk och svaret blev inte oväntat positivt (Lund 1992). Säkert skulle resultatet bli likadant i Sverige. Ändå menar vi i denna artikel att det finns starka skäl att blicka framåt och tänka mera aktivt språkpolitiskt. Den globala och europeiska integrationen gör det nödvändigt att vi bestämmer oss för vilken väg vi vill att det nationella språket och samhällslivet ska ta framöver.

Vi tror att det finns en stor enighet i landets befolkning om att det svenska språket bör säkras som ett fullfjädrat språk också för framtiden. Vår tanke är att det är rätt tid nu att politiskt lägga fast de språkpolitiska grundsatser som kan vägleda de framtida politiska besluten, så att inte landet hamnar i en språklig situation där ingen egentligen vill vara.

De stora språkpolitiska frågorna om svenska språkets framtid är inte lätta vare sig att ställa eller att besvara. En viktig pedagogisk uppgift blir det dessutom att visa att det inte behö-

ver finnas någon motsättning mellan ett stärkande av det svenska språkets betingelser och en fortsatt ambition att öka tvåspråkigheten i befolkningen och inte heller mellan ett stöd för nationalspråket svenska och statsningarna på minoritetsspråkens villkor i vårt land.

Det är som ett inlägg i denna knappt påbörjade diskussion som den här artikeln ska ses.

Litteratur

- Cooper, Robert L. (1989), *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press.
- Hyltenstam, Kenneth (1996), «Svenskan, ett minoritetsspråk i Europa – och i världen?» *Svenskans beskrivning 21*. Lund university press.
- Grunden för fortsatt lärande*. En internationell jämförande studie av vuxnas förmåga att förstå och använda tryckt och skriven information. Skolverkets rapport nr 116. Stockholm 1996.
- Janson, Tore (1996), «Språkvård i Afrika och Sverige». *Språket lever!* Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 80. Norstedts.
- Karker, Allan (1993), *Dansk i EF – en situationsrapport om sproget*. Nordisk språksekretariats skrifter 16.
- Karlsson, Ingmar (1996), *Europa och folken*. En europeisk nation eller nationernas Europa? Wahlström & Widstrand.
- Lund, Jørn (1992), «Danskerne og deres sprog 1945-1990. Kritik og tolerance». *Dansk Identitetshistorie*, bd.4. «Danmark og Europa 1940-1990». C.A. Reitzels Forlag, København.
- Norsk som framtidsspråk i arbeidsliv og næringsliv*. Norsk språkråds skrifter 1. Oslo 1995.
- Simonsen, Dag F. (1996), *Nordens språk i EUs Europa. Språkplanlegging og språkpolitikk mot år 2000*. Nordisk språksekretariats rapporter 22. Oslo.
- Teleman, Ulf (1992), «Det svenska riksspråkets utsikter i ett integrerat Europa». *Språkvård* 4/1992.
- Venås, Kjell (1993), «Domenetap for norsk?» *Språk i Norden 1993*. Nordisk språksekretariats skrifter 15.
- Westman, Margareta (1996), «Har svenska språket en framtid?» *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Red. Moberg & Westman. Norstedts.